

Massaal in winterslaap

In kieren en spleten in gebouwen hebben kleine zoogdiertjes een verblijf gevonden: vleermuizen. Dit heeft consequenties voor ontwikkeling en beheer, want vleermuizen zijn beschermd middels de Flora- en faunawet. Een onderbelichte functie van gebouwen is die van winterverblijf. Die functie, en hoe we daar in de praktijk mee om kunnen gaan, lichten we hier nader toe.

Waar wonen de meeste vleermuizen: in een kasteel of in een flat? Grote kans dat u kiest voor het kasteel. Dat is niet zo raar want in boeken, films en de Donald Duck worden vleermuizen steevast in verband gebracht met oude, duistere gebouwen. Dat in Nederland vleermuizen vooral verblijven in nieuwe gebouwen is voor veel mensen een verrassing. We staan er niet bij stil dat huizen, appartementencomplexen, scholen en kantoren ook

een functie voor natuur hebben. Juist die moderne 'kastelen' van baksteen en beton vormen een alternatief voor natuurlijke situaties (rotsen, grotten, holle bomen) en zijn erg belangrijk voor vleermuizen.

Winterslaap

In Nederland leven ongeveer twintig soorten vleermuizen. Enkele daarvan wonen het hele jaar door in gebouwen en komen tot diep in stedelijk gebied voor. De

bekendste is de gewone dwergvleermuis, die iedereen wel kent als die fladderige vleermuis die in de zomerperiode iedere avond in de straat of in de tuin zijn vaste rondjes vliegt om vliegjes te vangen. Grote kans dat er ook één of meer bij u in huis wonen. In de winter zien we ze echter niet. Omdat er dan buiten weinig insecten te vinden zijn, blijven de vleermuizen binnen in koele, vorstvrije ruimtes om energie te sparen. Ze laten hun lichaamstemperatuur zakken en gaan in winterslaap. Dit doen ze vaak met een groot aantal tegelijk - van enkele tientallen tot duizenden dieren bij elkaar. De gebouwen waarin ze dat doen noemen we, gelet op het aantal dieren, massawinterverblijven. Massa definiëren we hier als een aantal vanaf ongeveer honderd dieren, al zijn aantallen zeer moeilijk vast te stellen. Over die massawinterverblijven van de gewone dwergvleermuis wisten we tot voor kort heel weinig en van slechts enkele gebouwen in Nederland kenden we de functie als massawinterverblijf. Een bekend voorbeeld daarvan is de 'inktpot' te Utrecht (een ontwerp van George van Heukelom in opdracht van de Nederlandse Spoorwegen); het huidige hoofdkantoor van ProRail. Dit gebouw zou enkele duizenden dwergvleermuizen onderdak bieden in de winter. Maar waar verblijft de rest van die naar schatting 200.000 tot 300.000 dwergvleermuizen in Nederland?

Massa

Het antwoord vinden we in 'massa'. De gewone dwergvleermuis overwintert massaal in massale gebouwen. De inktpot - als grootste bakstenen gebouw van Nederland - is daar een voorbeeld van. Inmiddels weten we dankzij gericht onderzoek dat is uitgevoerd in diverse steden ook van andere grote gebouwen dat zij een functie hebben als massawinterverblijf. Die gebouwen kenmerken zich veelal door flinke omvang, robuuste bouwstijl (baksteen) en de aanwezigheid van diepe spleetvormige ruimten (spouw, dilatatievoeg, holle vloerelementen en dergelijke). Deze kenmerken zorgen voor veel wegkruipmogelijkheden, een sterke temperatuurbuffering en een temperatuurgradiënt binnen de verblijfplaats. De gebouwen bieden in ruimte dus voldoende mogelijkheden voor een groot aantal vleermuizen om zich gedurende de winter te verplaatsen naar locaties waar op dat moment de meest geschikte temperatuur aanwezig is.

Kwetsbaar

Dat vleermuizen overwinteren in grote aantallen,

► Voorbeeld van een gebouw waarin veel dwergvleermuizen overwinteren. (foto: Erik Korsten)

maakt ze wel kwetsbaar. Niet voor de winter - daar zijn ze in zo'n gebouw goed tegen beschermd - maar wel voor de dynamiek van de stedelijke omgeving, waarin slopen, renoveren en isoleren aan de orde van de dag is. Vleermuizen zijn beschermd door de Flora- en faunawet en dankzij deze wet wordt steeds vaker vroeg in de planontwikkeling onderzoek gedaan naar aanwezigheid van vleermuizen. Dit kan resulteren in maatregelen tijdens uitvoering om te voorkomen dat vleermuizen worden gedood of in nieuwbouw die de vleermuizen een nieuw huis kan bieden. Massawinterverblijven worden echter niet altijd opgemerkt tijdens regulier onderzoek. Mogelijk komt dit doordat het kenmerkende gedrag van vleermui-

Sloop in de winter kan leiden tot heel veel dode vleermuizen

zen dat duidt op zo'n winterverblijfplaats zich niet in de winter maar in de zomer afspeelt. Vooral in augustus kan worden waargenomen dat gewone dwergvleermuizen 's nachts massaal de winterverblijfplaats komen verkennen. Terugkerende meldingen van vondsten van vleermuizen in een gebouw in die periode zijn dan een extra aanduiding op het gebruik als winterverblijf. We hebben sterk de indruk dat, mede als gevolg van onbekendheid met dit gedrag, massawinterverblijven niet altijd worden opgemerkt. De consequentie laat zich raden: sloop in de win- ►

FOTO: FLORIS BREKELMANS

FOTO: FLORIS BREKELMANS

▲ Het vergt enige creativiteit om in dit type gebouwen verblijfplaatsen voor vleermuizen te creëren, maar niets is onmogelijk. (foto: Floris Brekelmans)

ter kan leiden tot heel veel dode vleermuizen.

Netwerk

De gewone dwergvleermuis maakt gebruik van een netwerk van verblijfplaatsen. Dat geldt ook voor winterverblijven. De vleermuizen zijn niet

afhankelijk van een enkel winterverblijf en gedurende de winter wisselen zij tussen de verblijven waarmee een individu bekend is. Mede dankzij deze flexibiliteit en het aanbod van verblijven kan de gewone dwergvleermuis goed overleven in de stad. Zolang het verdwijnen (sloop, renovatie) en opnieuw ontstaan (nieuwbouw) van winterver-

▲ Veel hoogbouw wordt nog steeds uit baksteen opgetrokken en in potentie is dit type gebouw geschikt als massawinterverblijf. (foto: Floris Brekelmans)

blijven met elkaar in evenwicht is, is sprake van een robuust netwerk. Dit is waarschijnlijk momenteel het geval: hoewel veel hoogbouw uit de jaren '60 en '70 verdwijnt - gebouwen die vaak bij uitstek geschikt zijn als winterverblijf - zien we ook in veel recente nieuwbouw nog goede mogelijkheden voor overwintering van gewone dwergvleermuizen. Echter, steeds vaker is nieuwbouw door het gebruik van glazen gevels, afwerking en manier van isoleren ongeschikt als verblijf voor vleermuizen. Daardoor is niet elk nieuw gebouw geschikt als winterverblijf.

Over massawinterverblijven in Nederland en het netwerk van verblijven op gemeentelijk niveau is nog weinig bekend. Dat geldt overigens voor veel gemeenten voor vleermuizen in het algemeen. Dit kan bij een geplande sloop van een winterverblijf de toetsing aan de Flora- en faunawet complex maken. Bijvoorbeeld omdat te weinig informatie beschikbaar is over het belang van een gebouw voor de lokale (gemeentelijke) populatie en het aandeel van het gebouw in het netwerk van winterverblijfplaatsen. Het is dan moeilijk uit te sluiten of hard te maken dat geen negatieve effecten ontstaan op de gunstige staat van instandhouding van de lokale populatie, een voorwaarde voor het verkrijgen van ontheffing van het bevoegd gezag.

Help vleermuizen de winter door

De gewone dwergvleermuis is een algemeen in Nederland voorkomende soort die zich heeft aangepast aan een leven dicht op de mens. Het is niet de verwachting dat we het ooit zonder dit 'huisdier' moeten stellen. Over de overwintering van dwergvleermuizen in de stad weten we echter nog te weinig. Wel denken we in beeld te hebben waar de soort in groot aantal bij voorkeur overwintert: grote, massieve gebouwen. We staan enerzijds voor de uitdaging om op gemeentelijk niveau de winterverblijven in beeld te brengen voor een adequate bescherming van het netwerk. Anderzijds ligt er de opgave om in nieuwbouw - juist wanneer die bestaat uit louter glas en beton - nieuwe winterverblijven te creëren en natuurinclusief te bouwen. Het initiatief daarvoor kan zowel van de opdrachtgever, de ontwerper als de aannemer komen. Samen helpen we vleermuizen de winter door. ●

WEBSITES
www.buwa.nl

